

Adferdsanalysen har kapitulert for virkeligheten—men tar ikke konsekvensen av det

Geir Overskeid
Universitetet i Oslo

Først diskuteres ulempene ved å slutte seg til en gruppe der flere faglige spørsmål antas å være besvart en gang for alle, og det påpekes at et slikt gruppedlemskap kan svekke evnen til kritisk tenkning. Derneft drøftes det kort om en privat hendelse kan være årsak til adferd—et spørsmål der adferdsanalysens negative svar er sentralt for bevegelsens eksistens. Det innvendes at det er u hensiktmessig for den som vil forstå normal adferd hos voksne mennesker å benekte at private hendelser kan forårsake adferd, og at slik benekting heller ikke er konsistent med adferdsanalysens egne antagelser. Det påvises dessuten at adferdsanalytikere synder mot dette dogmet når de analyserer adferd hos mennesker. Jeg konkluderer derfor med at adferdsanalysen har kapitulert overfor virkeligheten, men at bevegelsen ikke har tatt konsekvensen av dette i sin debattform og praksis.

Alle bør hver dag spørre seg om det er noen vits i det de driver med. Mange tenkere har ment at en aktivitet det er vits i å drive med, i siste instans er en som kan gjøre livet bedre for folk (f.eks. Skinner, 1986). La oss ta utgangspunkt i dette. La oss så spørre: Hva slags forskning er det vits i å drive med? Et godt svar, i Skinners ånd (se Hackenberg, 1995), kan være forskning som kan hjelpe oss å predikere og kontrollere hendelser.

Forskere bør tenke nytt og annerledes, og derfor skjer det også ofte at forskning ikke ender opp i brukbare ting eller metoder. Likevel har forskning som søker prediksjon og kontroll bidratt til mye som folk har ønsket seg. Økonomisk vekst og helbredelse av sykdommer er gode eksempler (f.eks. Toole, 2012). Det er likevel verdt å merke seg at når et visst minstenivå av materiell velstand er

nådd, så er det ikke klart at økonomisk vekst har økt det subjektive lykkenivået blant folk (f.eks. Veerhoven, 2010). Dette er et argument for at psykologisk forskning er av særlig betydning, fordi slik forskning potensielt kan la oss påvirke folks lykkenivå mer varig og direkte enn forskning f.eks. på bedre biler eller bedre kreftmedisiner.

Det er forhold som dem jeg har nevnt over, som gjør artikkelen til Svartdal (2014) så viktig. I hans velskrevne skriftstykke kan jeg ikke finne noe jeg ikke er enig i. Min kommentar består dermed bare i mindre tillegg og utdypninger. Det kan likevel tenkes at jeg i disse utdypningene går lenger enn Svartdal er villig til å være med.

Å Trekke Slutninger

Jeg spurte over om hva slags forskning det er vits i å drive med. I denne sammenheng må spørsmålet bli: Er det

---

Korrespondanse angående denne artikkelen adresseres til Geir Overskeid, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1094 Blindern, 0317 OSLO. E-mail: geirov@uio.no

noen vits i å drive med adferdsanalyse? Svaret er nok så åpenbart nei. Det er ingen vits, fordi adferdsanalytisk forskning gir mindre sannsynlighet for å kunne predikere og kontrollere adferd enn om man bruker alternative fremgangsmåter. Hvorfor er det slik?

Vitenskapelig metode eksisterer for å i størst mulig grad redusere det antall slutninger som er mulig å trekke fra et datasett. Men å trekke gyldige slutninger er ofte vanskelig for mennesker. Det blir særlig vanskelig når lojalitet overfor gruppa man tilhører konkurrerer med kalde fakta. Eventuell begavelse er neppe nok til å endre på dette. Den amerikanske politikeren Robert Kennedy (1966) er blant dem som har påpekt at langt flere er høyt begavet enn dem som går imot sin gruppe i viktige spørsmål – ja, langt flere risikerer heller livet i krig. Og dette er ikke bare politikerprat. Det er innsikt som støttes av interessante studier. Mye forskning viser etter hvert hvor sterkt menneskers tenkning påvirkes av det å tilhøre en gruppe (se Fiske & Taylor, 2013).

Hvis gruppa er definert ved at medlemmene deler bestemte antagelser og i tillegg deler beundring og respekt for en stor mann, har dette en rekke konsekvenser som alle trekker i motsatt retning av det vitenskapelige ideal om at fakta og argumenter alene skal styre forskerens slutninger.

Westen, Blagov, Harenski, Kilts og Hamann (2006) studerte medlemmer av en gruppe som delte bestemte antagelser, og som i tillegg delte respekt og beundring for en stor mann. Her var det snakk om amerikanere som var medlemmer av enten det republikanske eller demokratiske parti, og som støttet opp om partiets kandidat ved presidentvalget i 2004, henholdsvis George W. Bush og John Kerry.

Forsøkspersonene gjennomgikk funksjonell hjerneavbildning mens de alle ble

presentert for informasjon som indikerte at deres foretrukne kandidat var inkonsistent og ikke til å stole på.

Men hva skjedde da forsøkspersonene fikk informasjon om slike uheldige sider ved mannen i deres politiske liv?

Umiddelbart etter å ha mottatt den ubehagelige informasjonen, kunne man observere aktivitet i nevroner som knyttes til negative emosjoner, men etter kort tid hadde flertallet av forsøkspersonene nådd den konklusjon at informasjonen som tilsynelatende viste upålitelighet og inkonsistens hos deres kandidat likevel ikke tydet på noe slikt. Westen (2007, s. xiv) forteller:

Once partisans had found a way to reason to false conclusions, not only did neural circuits involved in negative emotions turn off, but circuits involved in positive emotions turned *on* ... activating reward circuits that give partisans a jolt of positive reinforcement for their faulty reasoning.

Jeg kjenner ikke grunnlag for å anta at adferdsanalytikere er dårligere tenkere enn mennesker flest—men de er likevel mennesker, og det innebærer en stor risiko for at lojalitet mot gruppas antagelser vinner over gode argumenter—hver gang. Dette er særlig fordi mennesker ikke i første rekke synes å argumentere for å finne sannheten, men isteden for å forsvare oppfatninger man alt har adoptert (Mercier & Sperber, 2011).

Psykologiske forskere flest er helt sikkert ofre for mange dogmer og delte feilaktige antagelser, men én feilkilde er mindre sterk hos dem enn hos adferdsanalytikeren: Flertallspsykologene er ikke like sterkt bundet til dogmer om hva som er lov å anta. La oss her bare drøfte det viktigste adferdsanalytiske dogmet.

Kjernen i Radikal Behaviorisme

Catania (1973, s. 441) forklarte kjernen i radikal behaviorisme slik: "The

major ... argument has been against causal ... mentalism". Skinner (1953, s. 35) utdyper: "The objection to inner states is not that they do not exist, but that they are not relevant in a functional analysis."

Med andre ord: Private hendelser som tanker og følelser er helt reelle—de er faktisk adferd (se Skinner, 1974). Men situatene over synliggjør problemer som etter mitt skjønn viser at adferdsanalysens grunnlag er uholdbart. Et av problemene er teoretisk inkonsistens. Her er to påstander som er ikke er kontroversielle blant adferdsanalytikere:

1. En del operant adferd er ikke lett å observere. Det gjelder f.eks. privat verbal adferd, men dette er likevel operant adferd (Skinner, 1969).
2. Operant adferd kan være årsak til annen adferd (Catania, 1998; Premack, 1962).

Likevel hevdes det, ifølge Catania (1973) som det sentrale argumentet for radikal behaviorisme, at en viss type operant adferd—den som er vanskelig å se med det blotte øye—ikke kan være årsak til annen adferd. Hvorfor dette er tilfelle, har aldri noen forklart. Det er et dogme, en ting som adferdsanalytikere tror fordi Skinner har sagt det—og det ligger noe grunnleggende uvitenskapelig i å hevde en oppfatning uten empirisk støtte, uten logiske argumenter, men fordi det er en stor manns oppfatning.

Problemet blir ikke mindre av at Skinner ikke klarer å la være å spekulere over indre tilstander. Ikke så rart, kanskje, for slik Skinner (1974) ser det, er det viktig at behaviorister studerer bevissthet, følelser og sinnstilstander. La oss se et eksempel på hva Skinner gjør.

Han nevner flere steder et vers som beskriver hvordan en smed bør bruke blåsebelgen. Skulle smeden komme ut av trening, så kan det å huske verset "reinstate an effective performance", sier Skinner (1969, s. 139). Har man, med andre ord, glemt hvordan belgen brukes,

for så å komme på det ved å gjenta verset inne i seg, så har en privat hendelse vært årsak til adferd. Det er vanskelig å se det annerledes, dersom ordet "årsak" blir brukt på nogenlunde vanlig måte. Og dette var ikke eneste gang Skinner syndet mot sin egen påstand om at private hendelser ikke er relevante i en funksjonell analyse. En rekke ganger, på mange forskjellige steder, beskriver faktisk Skinner private hendelser som årsak til adferd (se Zuriff, 1979). Kanskje er det derfor påstanden om at dette ikke er mulig blir litt modifisert med tiden.

I 1988 sier Catania (s. 483): "To the extent that private events are parts of causal chains they can be intermediate causes, but they cannot be *initiating* causes." Og Skinner (1988, s. 486), sier seg enig: "Private events ... may be called causes, but not initiating causes."

Dessverre skaper dette umiddelbart to nye problemer: 1. Ingen har hittil kunnet forklare forskjellen på "intermediate cause" og "initiating cause". Husk at alle årsaker henger sammen i en lang rekke fra tidens begynnelse, og bare smak og behag kan avgjøre hva man kaller "intermediate cause" og "initiating cause". 2. Når adferdsanalytikere som Catania og Skinner begynner å snakke om årsaker inne i organismen, selv om de er aldri så mye "intermediate", så er de ikke bare i konflikt med hva Skinner ofte har hevdet tidligere (f.eks. 1953), men adferdsanalytikerne kapitulerer også overfor virkeligheten—i den forstand at de demonstrerer det uhensiktsmessige i å prøve å forstå adferd hos normale voksne mennesker uten å bry seg om årsaker inne i organismen (jfr. Overskeid, 2000).

Å kapitulere for virkeligheten er meget nyttig for de fleste av oss. Det er virkeligheten som setter rammer for hva vi kan gjøre. Problemet for adferdsanalytikere er at de ikke tar konsekvensen av sin kapitulasjon. På tross av at Skinner og alle andre som vil predikere og kontrollere mennes-

kelig adferd må forholde seg til private hendelser som årsaker, så fortsetter adferdsanalytisk debatt og praksis i stor grad som om det ikke var tilfelle. Hadde adferdsanalytikere tatt konsekvensen av sin kapitulasjon, kunne de oppgitt tilværelsen som en egen menighet, blitt en del av hovedstrømmen i moderne psykologi, og hatt mye å tilføre den.

Referanser

- Catania, A. C. (1973). The psychologies of structure, function, and development. *American Psychologist*, 28, 434-443.
- Catania, A. C. (1988). Problems of selection and phylogeny, terms and methods of behaviorism. I A. C. Catania & S. Harnad (red.), *The selection of behavior* (s. 474-483). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Catania, A. C. (1998). *Learning* (4. utg.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall International.
- Fiske, S. T. & Taylor, S. E. (2013). *Social cognition: From brains to culture* (2. utg.). London, England: Sage.
- Hackenberg, T. D. (1995). Jacques Loeb, B. F. Skinner, and the legacy of prediction and control. *The Behavior Analyst*, 18, 225-236.
- Kennedy, R. F. (1966, June). *Address of senator Robert F. Kennedy: Day of affirmation*. Tale ved University of Cape Town, Syd-Afrika.
- Mercier, H., & Sperber, D. (2011). Why do humans reason? Arguments for an argumentative theory. *Behavioral and Brain Sciences*, 34, 57-74.
- Overskeid, G. (2000). Why do we think? Consequences of regarding thinking as behavior. *The Journal of Psychology*, 134, 357-374.
- Premack, D. (1962). Reversibility of the reinforcement relation. *Science*, 136, 255-257.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. New York: The Free Press.
- Skinner, B. F. (1969). *Contingencies of reinforcement: A theoretical analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Skinner, B. F. (1974). *About behaviorism*. New York: Alfred A. Knopf.
- Skinner, B. F. (1986). What is wrong with daily life in the Western world? *American Psychologist*, 41, 568-574.
- Skinner, B. F. (1988). Skinner's reply to Catania. In A. C. Catania & S. Harnad (red.), *The selection of behavior* (s. 483-488). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Svartdal, F. (2014). Hypotetiske konstrukturer innenfor atferdsanalyse: Finnes de? Ja, men der lever de dessverre ikke i beste velgående. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 41, 119-131.
- Toole, A. A. (2012). The impact of public basic research on industrial innovation: Evidence from the pharmaceutical industry. *Research Policy*, 41, 1-12.
- Veerhoven, R. (2010). Life is getting better: Societal evolution and fit with human nature. *Social Indicators Research*, 97, 105-122.
- Westen, D. (2007). *The political brain: The role of emotion in deciding the fate of the nation*. New York: PublicAffairs.
- Westen, D., Blagov, P. S., Harenski, K., Kilts, C., & Hamann, S. (2006). Neural bases of motivated reasoning: An fMRI study of emotional constraints on partisan political judgment in the 2004 US presidential election. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 18, 1947-1958.
- Zuriff, G. E. (1979). Ten inner causes. *Behaviorism*, 7, 1-8.